

”Ord måste
fylla en
funktion
om de ska
syresättas
och leva
vidare”

Åsa Beckman om varför
nyordet *frågestrejka* fick
så stor spridning.

Svenskan växer ord för ord

Av **ANDERS SVENSSON**
Foto **JONAS MALMSTRÖM**

Mängder av engelska lån och drivor av sammansättningar. Så ser trenderna ut bland nya ord i svenskan. Det visar Språktidningens kartläggning av nyordslistor från 1986 och framåt.

M

ed den blygsamma rubriken "Några nyare ord i svenskan" presenterade Svenska språknämnden den första nyordslistan i en artikel i tidskriften Språkvård. Bland nykomlingarna från 1986 märks i dag etablerade sammansatta ord, som *miljöminister*, *gatubarn*, *kalkonfilm*, *mögelhus*, *störningsjour* och *maskrosbarn*.

Där finns också ord som har försvunnit ur bruk, som *cocacolonisering*, *kupésamhälle* och *groddföretag*. Andra ord på listan tog sig in i vardagsspråket, men är nu på väg ut, eftersom samhällsutvecklingen håller på att springa ifrån dem. Sådana exempel är bland annat *kassettbok* och *yuppie*.

Gemensamt för en stor del av nyorden är att de är sammansättningar – och just svenskans möjlighet att bilda nya ord genom att lägga ett ord till ett annat gör att ordförrådet kan växa närmast in i det oändliga, enbart genom att man pusslar ihop befintliga ord. Men nyorden har också många andra utmärkande drag.

Sedan starten 1986 har ytterligare 33 listor med nyord publicerats. Sammanlagt

innehåller de nästan 1 700 ord. De sju senaste åren är det Språktidningen som har tagit fram listan i samarbete med Språkrådet, som tog över nyordsarbetet när Svenska språknämnden omvandlades.

Mycket har förändrats sedan den blygsamma starten. Det massmediala intresset för nyordslistan är numera enormt när den publiceras i mellandagarna.

Avgörande för mediernas nyfikenhet är att nyorden inte bara säger något om aktuella tendenser i svenskan; listan fungerar dessutom som ett slags årskrönika i kortform.

Stora händelser och viktiga diskussioner brukar alltid göra avtryck i språket. Från 2019 års lista påminns vi om klimatfrågan genom *artdöden* och *Gretaeffekten*, om den politiska debatten genom *hjärtslagslag* och *menskonst* och om teknikens inverkan genom *popcornhjärna* och *övervakningsekonomi*. Också här är sammansättningarna iögonenfallande.

För mig, som en av redaktörerna för listan, är publiceringsdagen alltid en av de mest hektiska på året. Det →

JONNA
BORNEMARK

Professor i filosofi vid
Södertörns högskola

I boken *Det omätbaras renässans* skildrar filosofen Jonna Bornemark *förpappringen* i samhället. Hon snubblade över ordet hos språkvetaren Johan Hofvendahl. När hon själv började använda *förpapp-ring* gav hon det en bredare betydelse. Hon beskrev en organisationskultur genomsyrad av ständiga krav på dokumentation. Jonna Bornemark märkte genomslaget direkt:

– De första gångerna jag använde det så började folk att skratta. Det är ett ord som är lite ironiskt, eftersom det tar ner det här fenomenet som vi har bugat och bockat inför. Jag hittade ett ord för för något som många känner.

Förpappring var med på nyordslistan 2018. För Jonna Bornemark visade det att ordet hade fått ett eget liv.

– Filosofins jobb är att ställa grundläggande frågor, och då är det ofta som språket inte räcker till. Mitt jobb är att formulera om ord och att böja språket, så att orden bildar en bas för hur man kan tänka på saker och ting. För mig som filosof är det en central uppgift som jag har blivit mer medveten om i takt med att man inser hur styrande de ord som vi har tillgängliga är.

FÖRPAPPRING

ÅSA LARSSON, LINNÉA JONJONS OCH JACK WERNER

Grundare av *Viralgranska-*
ren på tidningen *Metro*

Hösten 2013 funderade Linnéa Jonjons, Åsa Larsson och Jack Werner på namnet på Metros nya tjänst. Uppdraget var att granska nyheter och internetfenomen som spreds viralt i sociala medier. Linnéa föreslog *Viralgranskaren*. Namnet gav så småningom upphov till verket *viralgranska*, som fanns med på nyordslistan 2017.

– Det var ett erkännande av att vi gör ett jobb som betyder något, säger Linnéa Jonjons.

För Jack Werner illustrerade det att *viralgranska* fångade en debatt om behovet av källkritik på nätet.

– Jag tycker inte längre att ordet är mitt barn som är ute i världen och gör saker, utan det har övergått till att bli en del av det allmänna samtalet, säger han.

I många andra länder kom liknande initiativ först i samband med presidentvalet i USA 2016.

– Vi har ibland fått höra att vi sätter ljus på saker som annars inte hade fått något ljus på sig, men kriteriet för oss är viraliteten. Om något sprids viralt kan vi granska om uppgifterna faktiskt stämmer, säger Åsa Larsson.

är enda tillfället då jag delar upp arbetsdagen i tiominutersintervaller för att kunna pussla in alla intervjuer i schemat.

Det mediala intresset för listan är också ett tecken på det stora språkintresset i Sverige. Nyorden ger alltid upphov till reaktioner. Valet av ord risas och rosas, analyseras och debatteras.

Traditionen har även spridit sig utanför Sveriges gränser. Språkinstitut och organisationer i en rad andra länder publicerar listor som har inspirerats av den svenska modellen. Nyord som *plogga* och *flygskam* har dessutom – med draghjälp från listan – lånats in i en mängd andra språk.

Själva publiceringen har alltså förvandlats till en stor nyhetshändelse. Men de språkliga trender som listan återspeglar har förändrats ganska lite. Jag har studerat samtliga nyordslistor sedan 1986 och framåt. Och jag kan konstatera att nykomlingarna i svenska språket följer ungefär samma mönster då som nu.

DEN KANSKE VANLIGASTE kritiken mot listan är att den innehåller många engelska lånord. De engelska lånen beskrivs ofta som onödiga och trendängsliga.

Engelska har varit den dominerande långgivaren till svenskan sedan andra världskrigets slut. Vart sjunde nyord är ett engelskt lån, som bara delvis eller inte alls har anpassats till svenskan. Substantiv som *paintball* och *sharenting* har lånats in rakt av, medan verb som *skajpa* och *embrejsa* har anpassats till svenska stavningsprinciper.

De engelska lånen är dock betydligt fler än så. Hälften av nyorden kan direkt härledas till engelskan. Eftersom många av dem är så kallade översättningslån, är deras engelska ursprung inte alltid uppenbart. Ord som *daghandlare* (från *daytrader*) och *vinterkräksjuka* (från *winter vomiting disease*) har till exempel översatts till svenska led för led. Det rör sig därför om en typ av import som kan smyga in lite mer obemärkt.

Engelskans höga status är tydlig på andra sätt. I nyordslistorna finns gott om föreslagna försvenskningar av engelska lånord som aldrig har slagit igenom. *Programglimt* lyckades inte besegra *trailer* och *lindringsklinik* förlorade dragkampen mot *hospice*. Listan över försvenskade stavningar som språkbrukarna har ratat kan också göras lång. *Bagel* vann över *beigel* och i svensk press går det – trots språkvårdens rekommendationer – tio *influencer* på varje *influare*.

En handfull engelska lån kan närmast liknas vid språkliga bumeranger. Ett exempel är *flossa*, som var 2018 års stora dansfluga; den som flossar gör dansrörelser som påminner om att använda tandtråd – vilket på engelska heter just *floss*. Men här kan det röra sig om ett fornsvenskt ord, som har rest tur och retur mellan språken. Engelskans *floss* är nämligen sannolikt besläktat med ett gammalt nordiskt ord för 'ulltråd'.

En annan potentiell lånordsbumerang är *svajpa*, en försvenskning av engelskans *swipe*. Verbet lånades in i svenskan när dejtningssappen Tinder blev populär. Den →

som *svajpar åt höger* på Tinder signalerar att den är intresserad av en person, medan den som *svajpar åt vänster* visar att den inte är intresserad. *Svepa* är ett gemensamt germanskt ord med grundbetydelsen 'hastigt fara fram; slå till'. På färöiska, isländska och norska heter det till exempel *sveipa*, på danska *svøbe*, på tyska *schweifen* och på engelska *swipe*. Det som egentligen lånades in i svenskan med *svajpa* var således det engelska uttalet och i förlängningen en annan stavning – medan ordet och betydelsen egentligen har funnits hela tiden i *svepa*.

FRAM TILL ANDRA världskriget var tyska det språk som kanske hade högst status i Sverige. Men efter krigsslutet blev engelska i stället för tyska första främmande språk i den svenska skolan. Den negativa stämpel som tyskan fick under krigsåren lever kvar. I dag finns det fler tyska studenter som läser svenska på universitet än svenskar som studerar tyska på motsvarande nivå. I grundskola och gymnasium väljer allt färre att läsa tyska. Den forna statusen har flagnat.

Symtomatiskt för tyskans kräftgång är att det inte finns ett enda tyskt lån i nyordslistorna. Trots att Tyskland är Sveriges viktigaste handelspartner och en ekonomisk stormakt, tycks tiden som språklig stormakt vara förbi.

Men tyskan är inte det enda grannspråket som inte har satt några märkbara spår i svenskan på senare år, i alla fall inte bland nyorden. I listorna från 1986 och framåt finns till exempel inte ett enda lån från norska, danska, isländska eller

finska. Och det senaste nyordet med ryskt ursprung är *glasnostisk* från 1990.

EN SPRÅKLIG STORMAKT i gryende skulle kunna vara Japan. De engelska lånen på listorna är visserligen nästan hundra gånger så många, men japanska är ändå den näst största källan till lånord i svenskan. Typiskt för japanska lån är att de – med undantag för en anpassning till det latinska alfabetet – sällan får försvenskad stavning. Vi behåller *sudoku*, *bokashi* och *kawaii*.

Det är just engelska lån som i stor utsträckning anpassas till svenskan. Lånord från andra språk lämnas oftare utan språkvårdande åtgärder. Förklaringen är sannolikt att de engelska lånen är så många att de underförstått betraktas som ett hot mot det svenska språkssystemet.

Förmodligen är det också därför som vi i nyordsarbetet ofta söker efter svenska ersättningsord. Den strävan känns uppenbarligen inte lika angelägen när det rör sig om den handfull ord som importeras från språk som japanska, italienska, spanska eller franska.

ETT AV SVENSKANS kännetecken är det stora antalet sammansättningar. Det är också den i särklass vanligaste ordbildningsmetoden. Två tredjedelar av nyorden är sammansättningar. Vanligast är substantiv – som *kobingo* från första listan 1986 och *klimatstrejk* från senaste listan 2019 – men där finns också adjektiv som *privatreliöös* och *genmodifierad* samt verb som *hundvissla* och *distansarbete*. *Teleskopord* är en speciell →

ÅSA
BECKMAN

Biträdande kulturchef
på Dagens Nyheter

I en krönika i Dagens Nyheter undrade Åsa Beckman vad som skulle hända om kvinnor skulle börja *frågestrejka*. Hon hade lagt märke till att det ofta var kvinnor som höll liv i samtal med män genom att ständigt ställa frågor. Män tog inte samma ansvar för samtalet.

– Plötsligt fanns *frågestrejka* bara där när jag satt och skrev. Bra, språkliga bilder ska inte vara som en rebus utan man ska förstå dem på en gång. Folk har generellt alldeles för många adjektiv i sina texter, men en sammansättning som *frågestrejka* kan elektrifiera en text och få läsarna att haka till.

I krönikan uppmanade Åsa Beckman kvinnor att *frågestrejka*. Det var dags för delat samtalsansvar.

– Den blev förlösande för kvinnor som fick samma vredes känsla som jag själv fick. Det var en text som visade att många hade varit med om och känt samma sak, men tidigare hade man inte satt ord på det.

Frågestrejka togs med i nyordslistan 2016.

– För mig var det ett tecken på att det hade växt och blivit ett riktigt ord. Det visar att det här ordet saknades. Ord måste fylla en funktion för att de ska syresättas och leva vidare.

FRÅGESTREJKA

typ av sammansättningar som blir allt vanligare. Ett teleskopord kan bildas till första delen av ett ord och sista delen av ett annat ord. *Blorange* är till exempel bildat till *blond* och *orange* medan *burkini* är bildat till *burka* och *bikini*. Teleskopord uppstår alltså när beståndsdelarna skjuts ihop ungefär på

något med kraft; dominera' – även om de känner till personerna bakom eponymerna.

Men några eponymer håller sig kvar på det språkliga himlavalvet. *Foppatoffel* och *attefallshus* är två som – åtminstone i dagsläget – inte har tvingats lösa en enkel biljett till glömskans svarta hål.

"Det typiska nyordet är ett sammansatt substantiv som har lånats in från engelskan"

samma sätt som ett teleskop.

Den här ordbildningsmetoden är tveklöst en trend. Teleskopord uppfattas ofta som kreativa och fyndiga. Teleskopord med genomskinliga betydelser behöver inte heller förklaras och belönas ofta med ett fniss. För visst går det att lista ut vad *hemester* och *lokal* betyder?

Trendiga är också *eponymer*, ord bildade till egennamn. Men till skillnad från teleskoporden glöms de ofta snabbt. Och betydelsen är sällan lika genomskinlig. Den som minns Tysklands förbunds-kansler Helmut Kohl kan nog räkna ut att en *Kohlkramare* var en person som uppskattade hans politik. Men ett stickprov bland mina bekanta visar att ingen kan minnas den exakta innebörden av *reinfeldtare*, 'omläggning av ett partis politik som gör att det närmar sig motståndarnas politik', *juholtare*, 'förhastat uttalande som man snart tvingas backa på', eller *zlatanera*, 'klara

SUBSTANTIV ÄR DEN helt dominerande ordklassen – tre av fyra nyord är substantiv. Vart tionde är verb och vart tjugonde adjektiv. Resten är närmast kuriositeter. Där finns till exempel två pronomen, *benim* och *en*, samt en interjektion, *takej*, som är en sammandragning av *tack* och *hej*. Men *takej* har i princip varit osynligt i skrift ända sedan den togs med i 1988 års lista.

I de ordklasser som brukar kallas öppna – främst substantiv, verb och adjektiv – strömmar det in nya ord hela tiden. I de "stängda" ordklasserna, som pronomen och prepositioner, är nykomlingar däremot ytterst sällsynta.

Men i praktiken är substantivens, verbens och adjektivens dominans ännu större. Vart tionde nyord är nämligen en *fras*, det vill säga ett uttryck som består av mer än ett ord. En nominalfras som *röd avgång* innehåller ett adjektiv och ett substantiv, där substantivet *avgång* är

huvudord, och adjektivet *röd* en bestämning till *avgång*. I verbfrasen *fiska danskt* är verbet *fiska* huvudord, och *danskt* en bestämning. Och i adjektivfrasen *politiskt inkorrekt* är adjektivet *inkorrekt* huvudord, som får en mer specifik betydelse med hjälp av bestämningen *politiskt*.

Om dessa fraser klassas efter huvudord, så utgör substantiv, verb och adjektiv hela 99 procent av nyorden.

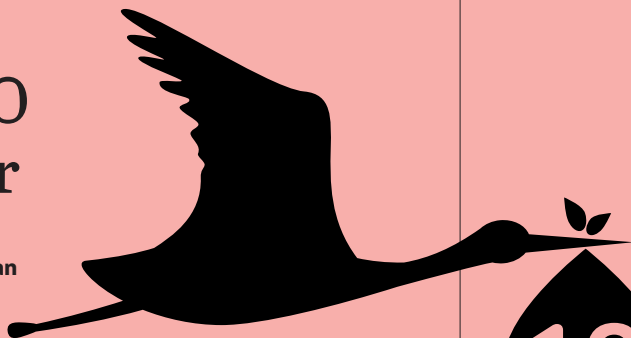
DE TRE STARKASTE

nyordstrenderna ända sedan 1986 är således engelskans inflytande, substantivens dominans och den strida strömmen av sammansättningar. Det typiska nyordet är ett sammansatt substantiv som har lånats in från engelskan – men som i någon mån har anpassats till svenskan, till exempel översättningslån som *postfaktisk* och *mobilizombie*. Just dessa två ord är typiska på ett annat sätt. Det genomsnittliga nyordet har nämligen nästan elva bokstäver, vilket är aningen längre än medelordet i den senaste upplagan av *Svenska Akademiens ordlista*. Förklaringen kan vara att nyorden i högre grad är sammansättningar.

Engelskans ställning som donator är så stark att inflytandet närmast har skrivit in sig i den moderna svenskans dna. De engelska lånen forar in i språket. Lånord från andra språk är inte ens en rännil i jämförelse. Denna trend understryker engelskans status som världsspråk. Den som vill ändra på det får med andra ord se till att börja använda andra ord. ●

Nästan 1 700 nykomlingar

De 34 nyordslistor som har publicerats sedan 1986 innehåller nästan 1 700 ord. Och tre fjärdedelar av nykomlingarna är substantiv.

10

Svenskans
största
långivare:

- 1) Engelska
- 2) Japanska
- 3) Franska
- 4) Hawaiiska
- 4) Kinesiska
- 6) Ryska
- 6) Spanska
- 8) Jiddisch
- 9) Koreanska
- 9) Latin

Vanliga
ordbildnings-
mönster:

Substantiv: 77,7 %

Övrigt: 0,9 %

Verbfraser: 2,8 %

Nominalfraser: 4,2 %

Adjektiv: 5,8 %

Verb: 8,6 %

10,86

Så många bokstäver innehåller det genomsnittliga nyordet. Svettigt!

Språk som har bidragit med ett lånord var till nyordslistorna är bland annat zulu (*vuvuzela*), portugisiska (*lambada*) och turkiska (*benim*).

Teleskopord: 2,6 %

Eponymer: 1,6 %

Sammansättningar:
66,3 %

